

Ministerieel besluit tot voorlopige bescherming als monument van schans XVII in Antwerpen (Hoboken)

DE VLAAMSE MINISTER VAN FINANCIËN EN BEGROTING,
WONEN EN ONROEREND ERFGOED,

Gelet op het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013, artikel 6.1.1;

Gelet op het besluit van de Vlaamse Regering van 25 juli 2014 tot delegatie van beslissingsbevoegdheden aan de leden van de Vlaamse Regering, artikel 6, 1°;

Gelet op het besluit van de Vlaamse Regering van 2 oktober 2019 tot bepaling van de bevoegdheden van de leden van de Vlaamse Regering, artikel 8, §1, 2°;

Gelet op het advies van het college van burgemeester en schepenen van Antwerpen, gegeven op 20 december 2019, waarvan de behandeling is opgenomen in bijlage;

Gelet op het advies van de departementen of agentschappen van de Vlaamse overheid, bevoegd voor ruimtelijke ordening, woonbeleid en onroerend erfgoed, leefmilieu, natuur en energie, mobiliteit en openbare werken, landbouw en visserij, waarvan de behandeling is opgenomen in bijlage;

Gelet op het advies van de Vlaamse Commissie Onroerend Erfgoed, gegeven op 16 januari 2020, waarvan de behandeling is opgenomen in bijlage;

Overwegende dat het waarderend onderzoek, waarvan de resultaten zijn opgenomen in het beschermingsdossier, de erfgoedwaarde van schans XVII aantoont;

Overwegende dat de schans XVII van algemeen belang is omwille van de historische, architecturale en ruimtelijk-structurerende waarde;

Overwegende dat schans XVII als monument historische waarde bezit die als volgt wordt gemotiveerd:

Schans XVII getuigt van het militaire verleden van Antwerpen, in de periode dat de stad en omgeving als nationaal reduit voor het land diende (1850-1947). Als betonnen pantserwerk is de schans representatief voor de uitbouw van de vesting in de periode 1906-1914 toen de verouderde binnenste fortengordel tot veiligheidsomwalling werd omgevormd. Toen legde men in totaal 18 schansen in de intervallen tussen de forten II tot VIII aan. Kenmerkend voor het begin van de 20ste eeuw is dat men een rij schansen tussen de forten een beter alternatief voor een stadsomwalling vond. Uit het verleden had men geleerd dat een gesloten omwalling teveel problemen voor de stedelijke ontwikkeling rond Antwerpen stelde. Typisch voor schansen uit deze periode was dat ze volledig in (ongewapend) beton zijn opgetrokken én dat het geschut achter een gepantserde geschutskoepel stond opgesteld.

De schansen zijn een uiting van de modernisering die de binnenste fortengordel toen onderging. Na hun bouw werden zij niet meer aangepast. Enkel bij schans XVII is een bunker toegevoegd aan het oorspronkelijke grondplan. Hij getuigt van de Duitse bezetting tijdens de Tweede Wereldoorlog. Slechts drie decennia na de bouw van de schansen is de hele vesting buiten gebruik gesteld. De defensie van het land zou voortaan op andere principes berusten;

Overwegende dat schans XVII als monument architecturale waarde bezit die als volgt wordt gemotiveerd:

Schans XVII vertegenwoordigt een specifiek vestingbouwkundig type. Vestingbouwkundig onderscheidt hij zich duidelijk van het type schansen uit de buitenste fortengordel. Schans XVII is kleiner gebouwd, op een kleiner schanseiland (tot 1 hectare) en met een minder uitgebreid gebouwencomplex. De bewapening was relatief licht. Het grondplan van schans XVII is representatief voor het grondplan van een schans uit de binnenste fortengordel. Het is gemakkelijk herkenbaar aan het één verdieping tellende schansgebouw, dat trapsgewijs is opgebouwd. De bescheiden omvang van het schansgebouw toont aan dat troepen er niet permanent gehuisvest werden. Alleen in geval van een dreigende oorlog namen zij er hun positie in. Op het schanseiland is een geschutkoepel in een verhoogde vuurkam ingebouwd. Het schansgebouw is aangeaard, typisch voor bomvrije gebouwen in de vesting Antwerpen. De standaard opbouw is in schans XVII duidelijk herkenbaar. In vergelijking met de andere schansen heeft dit exemplaar de hoogste ensemblewaarde. Schans XVII is het best bewaarde voorbeeld van dit vestingbouwkundige type, dat elders in Vlaanderen zijns gelijke niet kent. Een goed bewaarde schans in de binnenste fortengordel is zeldzaam.

Architecturaal zijn de schansgebouwen een voorbeeld van vroeg functionele betonarchitectuur. In dat opzicht zijn ze vergelijkbaar met de betonnen pantserforten uit de buitenste fortengordel. Het bouw materiaal is ongewapend beton, in tegenstelling tot de nabijgelegen forten uit dezelfde binnenste fortengordel die in baksteen zijn opgetrokken. Dat maakt de schansen herkenbaar als daterend uit een latere periode dan de bakstenen forten. Begin 20ste eeuw was de artillerie zo geëvolueerd dat enkel betonnen verschansingen nog weerstand konden bieden aan de krachtigere projectielen;

Overwegende dat schans XVII als monument ruimtelijk-structurende waarde bezit die als volgt wordt gemotiveerd:

Schans XVII bepaalde mede onder invloed van de krijgsmogelijkheden, de uitbreiding van de bebouwing in de omgeving. Hoewel de bebouwing rond schans XVII sterk is uitgebreid, is het de enige schans met een niet bebouwd interval aan de kant van schans XVI. Het is ook de enige schans waarvan de smalle strook in de perceelsindeling nog herkenbaar is. Op deze strook moest een hek als verbindend element tussen de schansen worden geplaatst. Ruimtelijk waren de schansen op elkaar georiënteerd, omdat hun belangrijkste functie de verdediging van de intervallen was. Samen moesten zij een ondoordringbare gordel vormen. Heden maakt de schans deel uit van een open ruimte/groengebied, waartoe ook het kasteeldomein Klaverblad toe behoort. Ruimtelijk sluiten deze onderdelen bij elkaar aan. Toen de schans werden gebouwd, bestond deze ruimtelijke samenhang ook. Het versterkt de contextwaarde van deze schans. Nergens in de veiligheidsomwalling is die nog zo goed aanwezig,

BESLUIT:

Artikel 1. Met toepassing van artikel 6.1.1 tot en met artikel 6.1.11 van het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013 en artikel 6.2.1 van het Onroerenderfgoedbesluit van 16 mei 2014 worden de volgende onroerende goederen voorlopig beschermd als monument: schans XVII, Sint-Bernardsesteenweg zonder nummer, Antwerpen (Hoboken), bekend ten kadaster: Antwerpen, 37ste afdeling, Hoboken, 2de afdeling, sectie C, perceelnummer 656V (deel).

De voorlopig beschermde onroerende goederen zijn aangeduid op het plan dat als bijlage bij dit besluit wordt gevoegd.

De fotoregistratie van de fysieke toestand van de voorlopig beschermde goederen wordt als bijlage bij dit besluit gevoegd.

Art. 2. Het monument heeft de volgende erfgoedwaarden:

- 1° historische waarde;
- 2° architecturale waarde;
- 3° ruimtelijk-structurende waarde.

De erfgoedelementen en de erfgoedkenmerken van het monument zijn:

- 1° Het schanseiland in zijn geheel: de ruimtelijke samenhang tussen de onderdelen, zijnde de droge gracht, de vuurkam, de loopgraven, de bunker, de koepel, het schansgebouw, het perceel met de toegang tot het schansgebouw;
- 2° Kenmerkend voor het schansgebouwen en de geschutkoepel zijn:
 - a) Hun symmetrisch opgebouwde gevels met inspringende gedeeltes, uitlopend op een oreillon
 - b) Ongewapend beton als bouw materiaal
 - c) Robuuste muren en dikke gewelven
 - d) Sober uitgewerkte gevelarchitectuur in neoclassicistische stijl met raam- en deuropeningen uitgewerkt in een cementlaag op de betonnen gevel
 - e) Raam- en deuropeningen komen enkel aan de bevriende zijde voor, in dit geval zijn de raam- en deuropeningen op het noorden georiënteerd
 - f) Sporen van de verankering van plaataffuiten aan de buitengevel en aan de binnenzijde
 - g) Kleine interieurelementen zoals gewelfhaken, roosters, nissen in de gangmuur
 - h) Aarden bedekking tegen en bovenop het schansgebouw als bescherming tegen inslagen. Deze aarden bedekking komt enkel aan de aanvalszijde voor
 - i) Het sobere interieur met witte pleister tegen muren en gewelven, nissen, betonnen vloeren, schietgaten, raam- en deuropeningen
- 3° Kenmerkend voor de gracht is:
 - a) Zijn geringe diepte
 - b) Platte en brede bodem
 - c) Oorspronkelijk niet watervoerend karakter
 - d) Ovale vorm
 - e) Rechte aflijning ter hoogte van het schansgebouw
- 4° Kenmerkend voor de vuurkam is:
 - a) Zijn hoogte en opbouw in aarde
 - b) Positionering aan de binnenzijde van de gracht
 - c) Dekking voor de geschutskoepel
- 5° Specifiek voor schans XVII: de Duitse bunker en loopgraven uit de Tweede Wereldoorlog
- 6° Een strookvormig perceel aan de noordkant aansluitend bij het schanseiland, dat voorzien was voor de plaatsing van het hek dat alle schansen met elkaar verbond.

Art. 3. Voor het beschermde monument gelden de volgende beheersdoelstellingen:

- 1° Het behouden, goed beheren, versterken en herstellen van de schans XVII:
 - a) Het schanseiland moet herkenbaar blijven als militaire versterking uit het begin van de 20ste eeuw;
 - b) Later toegevoegde elementen die niets met de militaire functie van de schansen te maken hebben mogen worden verwijderd;
 - c) Vandalisme moet worden tegengegaan;
 - d) Verharding is niet wenselijk;
- 2° Het behouden, goed beheren en indien nodig herstellen van de schansgebouwen;
 - a) De kenmerkende vormgeving en schaal van het schansgebouw met zijn inspringende gevel, symmetrie en oreillon moeten behouden blijven;
 - b) De aanbouw van nieuwe volumes aanleunend of los van het schansgebouw is niet wenselijk;
 - c) De kenmerkende bouwmaterialen (beton) afgewerkt met een onbeschilderde cementlaag moeten zichtbaar blijven;
 - d) De weinige nog aanwezige sporen van het ventilatiesysteem worden behouden;
 - e) Het oorspronkelijke waterafvoersysteem mag worden hersteld, als dat nodig is voor het behoud van het schansgebouw;

- f) Wordt de pleisterlaag aan de binnenzijde hersteld of onderhouden, dan moeten vochtdoorlatende materialen worden gebruikt;
 - g) Waar originele raam- of deurprofielen nog aanwezig zijn, krijgt herstel naar origineel model de voorkeur. Indien niet, dan gaat de voorkeur naar het gebruik van duurzame afsluitende materialen;
 - h) Kleine interieurelementen zoals gewelfhaken, roosters, muurnissen, openingen voor plaataffuiten moeten zichtbaar blijven;
 - i) De inrichting voor het verbeteren van de condities van de schans als habitat voor vleermuizen is mogelijk, op voorwaarde dat ze de erfgoedwaarden niet (onherstelbaar) beschadigen.
 - j) De geschutskoepel wordt behouden als ruïne
 - k) De bunker en loopgraaf op de vuurkam worden als historische toevoegingen aan het grondplan van schans XVII zichtbaar gehouden.
- 3° Het behouden, goed beheren en indien nodig herstellen van het kenmerkende (micro)reliëf op het schanseiland
- a) Het aarden dek tegen het schansgebouw mag niet worden verwijderd. Herstel naar het oorspronkelijke volume en materiaal is toegelaten;
 - b) De vuurkam mag niet worden verwijderd of doorbroken. Herstel naar het oorspronkelijke volume en hoogte is toegelaten. Daarbij moet rekening worden gehouden met de positionering en hoogte van de geschutskoepel. De loopgraaf in de vuurkam wordt open gehouden;
 - c) De droge gracht mag niet worden uitgediept, tenzij om de reliëfvorm in geval van erosie te herstellen;
 - d) In geval bomen worden gekapt, moeten stomp en wortels blijven zitten om erosie en schade aan het reliëf op het schanseiland tegen te gaan. Het streefbeeld is een schanseiland zonder opgaande bomen of hoge struiklaag. Een doornige begroeiing mag wel om ongewenste of veelvuldige betreding tegen te gaan;
 - e) Begrazing is toegelaten;
 - f) machinaal beheer wordt enkel met aangepaste technieken en toestellen en op geschikte tijdstippen uitgevoerd om beschadiging van bodem te voorkomen (rijsporen, vervlakking van microtopografie, bodemverdichting);
- 4° De open ruimte rondom de schans wordt maximaal gevrijwaard;
- 5° De bescherming als monument wenst een andere invulling van schans XVII in de toekomst niet te hypothekeren, mits respect voor de beschreven erfgoedelementen en -kenmerken.

Art. 4. De zakelijkrechthouder en de gebruiker van het beschermde monument zijn verplicht de instandhouding en het onderhoud ervan te verzekeren door:

- 1° het goed als een goede huisvader te beheren en de nodige voorzorgsmaatregelen te nemen tegen schade ten gevolge van brand, bliksem, diefstal, vandalisme, wind of water;
- 2° de toestand van het goed regelmatig te controleren;
- 3° regulier onderhoud uit te oefenen;
- 4° onmiddellijk passende consolidatie- en beveiligingsmaatregelen te nemen in geval van nood.

Art. 5. Voor de volgende handelingen aan het beschermde monument moet een toelating worden aangevraagd:

- 1° het plaatsen, slopen, verbouwen of heropbouwen van een constructie;
- 2° het verwijderen, vervangen, wijzigen of verstevigen van constructieve elementen;
- 3° het verwijderen, vervangen of wijzigen van historische materialen en het toepassen van behandelingen met als doel de historische materialen te reinigen, te herstellen, te verduurzamen of te beschermen tegen verweer en aantasting;
- 4° het uitvoeren van de volgende werken aan het dak en de buitenmuren of -zijde van constructies:
 - a) het verwijderen, vervangen of wijzigen van dakbedekking, dakconstructie en waterafvoer;

- b) het aanbrengen, verwijderen, vervangen of wijzigen van de kleur, textuur of samenstelling van de afwerkingslagen;
 - c) het aanbrengen, verwijderen, vervangen of wijzigen van buitenschrijnwerk, deuren, ramen, poorten, inclusief de beglazing, beslag, hang- en sluitwerk;
 - d) het aanbrengen, verwijderen, vervangen of wijzigen van aard- en nagelvaste elementen, smeedijzer en beeldhouwwerk, inclusief nieuwe toevoegingen;
- 5° het uitvoeren van de volgende omgevingswerken:
- a) het plaatsen of wijzigen van boven- en ondergrondse nutsvoorzieningen en leidingen;
 - b) het plaatsen of wijzigen van afsluitingen;
 - c) het aanleggen, verharden, structureel en fundamenteel wijzigen of verwijderen van wegen en paden;
 - d) het vellen of beschadigen van bomen en struiken die opgenomen zijn in het beschermingsbesluit of in een goedgekeurd beheersplan, en elke handeling die een wijziging van de groeiplaats en groeivorm van de bomen en de struiken die opgenomen zijn in het beschermingsbesluit of in een goedgekeurd beheersplan tot gevolg kan hebben;
 - e) het aanleggen of wijzigen van verharding met een minimale gezamenlijke grondoppervlakte van 30 m² of het uitbreiden van bestaande verhardingen met minimaal 30 m², met uitzondering van verhardingen geplaatst binnen een straal van 30 m rond een vergund of vergund geacht gebouw;
 - f) het uitvoeren van graafwerken die de stabiliteit van de gebouwen en constructies in gevaar kunnen brengen;
 - g) het aanleggen van sport- en spelinfrastructuur of parkeerplaatsen;
- 6° de aanmerkelijke reliëfwijziging van de aarden dekking van het schansgebouw, van de vuurkam en van de droge gracht.

Er is geen toelating vereist voor het onmiddellijk nemen van passende consolidatie- en beveiligingsmaatregelen in geval van nood, noch voor de uitvoering van regulier onderhoud.

Brussel,

De Vlaamse minister van Financiën en Begroting, Wonen en Onroerend Erfgoed,

Matthias DIEPENDAELE